บทความวิจัยเรื่อง

บทบาทของผู้นำในการพัฒนาชุมชน กรณี ชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร

The Role of Community Leaders in Community Development: A Case Study of the Wat Thong Chao Pattana Community, On Nut Subdistrict, Suan Luang District, Greater Bangkok

วรารัตน์ คำแก้ว [1]

รองศาสตราจารย์ ดร. ดำรงศักดิ์ จันโททัย [2]

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของประธานชุมชนในการพัฒนาชุมชน วิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ของประธานชุมชน เสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ตามกระบวนทัศน์เชิงตีความ (Interpretivist Paradigm) ในรูปแบบกรณีศึกษาเชิงลึก โดยเก็บข้อมูลผ่าน **การสัมภาษณ์เชิงลึกประธานชุมชน (นายสมทบ ถาวรผล)** การสนทนากลุ่มกรรมการชุมชน 5 ท่าน การสัมภาษณ์สมาชิกชุมชน 20 คน และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารชุมชนและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลทั้งหมดได้รับการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและตีความ

ผลการวิจัยพบว่า **ประธานชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอย่างชัดเจนใน 5 ด้านหลัก ได้แก่** (1) บทบาทด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการประสานงาน และผลักดันโครงการที่เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การผลักดันการก่อสร้างท่าน้ำและทางเดินเลียบคลอง การแก้ปัญหาน้ำประปาไม่ไหล และการพัฒนาลานอเนกประสงค์ (2) บทบาทด้านการจัดตั้งและบริหารทุนชุมชนและสวัสดิการสังคม เช่น กองทุนฌาปนกิจ กองทุนแม่ของแผ่นดิน และชมรมผู้สูงอายุ เพื่อเพิ่มความมั่นคงทางสังคม

---

[1] นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

[2] อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (กลุ่มสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น)

ของคนในชุมชน (3) บทบาทด้านการรักษาความปลอดภัยและการป้องกัน/แก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งพบว่าผู้นำมีบทบาทเชิงรุกทั้งการทำงานกับตำรวจ การล่อซื้อ และการสนับสนุนการบำบัดผู้เสพ (4) บทบาทด้านการประสานงานกับหน่วยงานรัฐและภาคีเครือข่าย เพื่อให้ชุมชนเข้าถึงงบประมาณ สิทธิ และสวัสดิการของรัฐ (5) บทบาทด้านการสร้างการมีส่วนร่วมและความสามัคคีในชุมชน ผ่านเวทีประชาคม กิจกรรมประเพณี และระบบสื่อสารที่ทั่วถึง

ปัจจัยที่เอื้อต่อบทบาทผู้นำ ได้แก่ **คุณลักษณะส่วนบุคคลของประธานชุมชน** (ซื่อสัตย์ เสียสละ เข้าใจพื้นที่ และได้รับการยอมรับ), **ทุนทางสังคมและความไว้วางใจของคนในชุมชน**, **ลักษณะกายภาพของชุมชนที่เอื้อต่อการสื่อสาร** และ**เครือข่ายความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ** ขณะที่อุปสรรคสำคัญ คือ **ข้อจำกัดด้านเวลาในการมีส่วนร่วมของคนวัยทำงาน ความหลากหลายของประชากร การเมืองภายในชุมชน และภาระงานที่กระจุกตัวอยู่ที่ผู้นำ**

ข้อเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำ ประกอบด้วย **การเตรียมผู้นำรุ่นใหม่**, **การสร้างทีมผู้นำและการกระจายงาน**, **การพัฒนาระบบข้อมูลชุมชน**, **การเปิดพื้นที่แสดงบทบาทให้กับคนรุ่นใหม่**, และ**การสนับสนุนเชิงนโยบายจากสำนักงานเขตและกรุงเทพมหานคร** เช่น การอบรมภาวะผู้นำ การสนับสนุนฐานข้อมูล และงบประมาณโครงการพัฒนาชุมชน

ผลการวิจัยชี้ว่า **ผู้นำชุมชนที่มีภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม โปร่งใส และมีความไว้วางใจจากประชาชน เป็นกลไกสำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชนเมือง** สามารถสร้างการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนและเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา จนสามารถพึ่งพาตนเองและจัดการปัญหาในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กรุงเทพมหานครเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเมืองขนาดใหญ่ซึ่งเผชิญความท้าทายด้านพื้นที่อยู่อาศัย ความหนาแน่นประชากร และความหลากหลายของผู้คน การจัดตั้ง “ชุมชนตามกฎหมาย” และ “คณะกรรมการชุมชน” ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 และระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534 จึงเป็นกลไกสำคัญที่ใช้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน พัฒนาคุณภาพชีวิต และให้ชุมชนเป็นหน่วยจัดการปัญหาเบื้องต้นของเมือง

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วทำให้ชุมชนเมืองเผชิญปัญหาการแตกตัวของพื้นที่ ความแตกต่างด้านวิถีชีวิต ช่องว่างความไว้วางใจ และระดับการมีส่วนร่วม

ที่ลดลง โดยเฉพาะในพื้นที่เขตเมืองที่มีความหลากหลายสูง เช่น เขตสวนหลวงและแขวงอ่อนนุช ซึ่งมีโครงสร้างประชากรที่ผสมผสานระหว่างผู้อยู่อาศัยดั้งเดิม คนรุ่นใหม่วัยทำงาน และแรงงานจากจังหวัดอื่นหรือชาวต่างชาติ ส่งผลให้ชุมชนหลายแห่งขาดความเป็นเอกภาพและไม่สามารถรวมพลังกันแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบริบทนี้ “ผู้นำชุมชน” จึงมีความสำคัญยิ่งในฐานะผู้เชื่อมโยงระหว่างรัฐและประชาชน เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความไว้วางใจ กระตุ้นการมีส่วนร่วม และจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน ผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม โปร่งใส และเข้าใจบริบทของพื้นที่จะสามารถแปลงความหลากหลายของคนเมืองให้เป็นพลังในการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

ชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนผลกระทบจากการพัฒนาเมือง ทั้งการยุบรวมของชุมชนดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม และความท้าทายด้านคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ การรวมตัวใหม่ของชุมชนภายใต้ระบบกฎหมายท้องถิ่นทำให้บทบาทของผู้นำชุมชนกลายเป็นปัจจัยชี้ขาดในการเสริมสร้างทุนทางสังคม การสร้างสวัสดิการชุมชน และการออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชน ปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งแนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำในชุมชนเมือง จึงเป็นความจำเป็นสำคัญ ทั้งในเชิงวิชาการเพื่อเติมเต็มช่องว่างองค์ความรู้เรื่องผู้นำชุมชนเมือง และในเชิงนโยบายเพื่อพัฒนากลไกสนับสนุนชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนในสภาพสังคมเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของประธานชุมชนในการพัฒนาชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของประธานชุมชน
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาบทบาทของผู้นำชุมนเมือง กรณีศึกษา ชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาบทบาทของผู้นำในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร

โดยศึกษาบทบาทของประธานชุมชนถึงการมีภาวะผู้นำ สามารถจัดการชุมชน และสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของประธานชุมชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มย่อย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทผู้นำชุมชนในสังคมเมือง

2. ทำให้เกิดการเสนอแนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำและการสนับสนุนจากรัฐเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ทำให้เกิดต้นแบบการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. ทำให้ชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนาสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อไป

5. ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายและกิจกรรมสนับสนุนชุมชนในเขตเมือง

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนาอยู่บนฐานแนวคิดสำคัญ 4 กลุ่ม ได้แก่ ภาวะผู้นำ, ธรรมาภิบาลชุมชน, การมีส่วนร่วมของประชาชน, และ การพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาท กลไก และกระบวนการทำงานของผู้นำชุมชนเมือง

ประการแรก แนวคิด ภาวะผู้นำ (Leadership) อธิบายบทบาทของผู้นำผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ลักษณะเฉพาะบุคคล ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ และภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง รวมถึงแนวคิดผู้นำผู้รับใช้ (Servant Leadership) ซึ่งเน้นความซื่อสัตย์ เสียสละ การรับใช้ส่วนรวม และการสร้างความไว้วางใจ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะผู้นำในกรณีศึกษา เช่น ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความสามารถเป็นแบบอย่างในชุมชน

ประการที่สอง แนวคิด ธรรมาภิบาลชุมชน (Community Governance) มุ่งเน้นหลักความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความคุ้มค่า และความยุติธรรม ซึ่งเป็นกรอบสำคัญในการประเมินการทำงานของผู้นำชุมชน โดยเฉพาะบทบาทด้านการเปิดเผยข้อมูล การบริหารกองทุนชุมชน การจัดเวทีประชาคม และกระบวนการตัดสินใจร่วม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงาน ก.พ.ร. (2546) ว่าด้วยหลักธรรมาภิบาลภาครัฐ

ประการที่สาม แนวคิด การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) อธิบายระดับการมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ การปรึกษาหารือ จนถึงการร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินงาน ตามแนวคิดของ Arnstein (1969) และ Cohen & Uphoff (1980) ซึ่งชี้ว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องเกิดจากความไว้วางใจและการร่วมรับผิดชอบ ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางเชื่อมโยงและสร้างพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน

ประการที่สี่ แนวคิด การพัฒนาชุมชน (Community Development) มุ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็ง การระดมทรัพยากรในพื้นที่ การพึ่งพาตนเอง และการสร้างทุนทางสังคม ซึ่งสัมพันธ์กับการทำงานของผู้นำชุมชนที่ต้องประสานงานกับรัฐและภาคีเครือข่าย ออกแบบกิจกรรมพัฒนาตามความต้องการจริงของชุมชน และเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างคนในพื้นที่ แนวคิดนี้ยังเชื่อมโยงกับทฤษฎีทุนทางสังคมของ Putnam ที่ชี้ว่าความไว้วางใจและความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเป็นฐานสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชน ปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ และแนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเมือง กรณีชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร

การวิจัยตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์เชิงตีความ (Interpretivist/Constructivist Paradigm) มุ่งทำความเข้าใจมุมมอง ประสบการณ์ และความหมายที่เกิดขึ้นในบริบทจริงของผู้เกี่ยวข้อง ใช้รูปแบบการวิจัยแบบกรณีศึกษาเชิงลึก (Qualitative Case Study) ซึ่งเหมาะสมกับการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมระดับชุมชน

พื้นที่และระยะเวลาการศึกษา พื้นที่วิจัยคือชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร การเก็บข้อมูลภาคสนามดำเนินระหว่างเดือนตุลาคม–พฤศจิกายน พ.ศ. 2568

ผู้ให้ข้อมูลและการเลือกตัวอย่าง การเลือกผู้ให้ข้อมูลใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องหลัก ได้แก่

1. ประธานชุมชน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
2. คณะกรรมการชุมชน 5 คน ร่วมสนทนากลุ่ม
3. สมาชิกชุมชน 20 คน ครอบคลุมเพศ วัย อาชีพ และระดับการมีส่วนร่วมที่ต่างกัน

จำนวนผู้ให้ข้อมูลพิจารณาตามหลัก “ข้อมูลอิ่มตัว” (Data Saturation)

4. เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล

ใช้เครื่องมือเชิงคุณภาพ 5 ประเภท ได้แก่

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การใช้แบบคำถามปลายเปิด บันทึกเสียงและบันทึกภาคสนาม

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) วิเคราะห์มุมมองร่วมของกรรมการชุมชน

3. การสัมภาษณ์สมาชิกชุมชน ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อสะท้อนปัจจัยที่ส่งเสริมหรือขัดขวางการมีส่วนร่วม

4. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนและบันทึกพฤติกรรม การสื่อสาร และความสัมพันธ์ทางสังคม

5. การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ศึกษาระเบียบกรุงเทพมหานครฯ บันทึกประชุม เอกสารโครงการ และข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความ (Thematic Content Analysis) โดยมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ (1) ถอดเทปคำสัมภาษณ์และตรวจทานข้อมูล (2) จัดหมวดหมู่ประเด็น (3) สังเคราะห์หัวข้อหลัก (Themes) ตามวัตถุประสงค์การวิจัย (4) เชื่อมโยงบริบทของชุมชนกับกรอบทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness) ใช้วิธีดังต่อไปนี้ Triangulation เปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง หลายวิธี Member Checking นำผลการตีความเบื้องต้นให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง การสังเกตการณ์ซ้ำ ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลข้ามช่วงเวลา บันทึกภาคสนามอย่างเป็นระบบ เพื่อเพิ่มความโปร่งใสของกระบวนการวิจัยนอกจากนี้ งานวิจัยดำเนินตามหลักจริยธรรม ได้แก่ การขอความยินยอม การปกปิดข้อมูลส่วนบุคคล การไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน และการเก็บรักษาข้อมูลอย่างปลอดภัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ และแนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำในชุมชนเมือง ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการตรวจสอบเอกสาร สามารถสรุปได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. บทบาทของประธานชุมชนในการพัฒนาชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า นายสมทบ ถาวรผล ประธานชุมชน มีบทบาทสำคัญ 5 ด้าน คือ

1. พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมชุมชน เช่น ผลักดันการสร้างท่าน้ำใหม่ทางเดินเลียบคลอง การขยายท่อประปา และการพัฒนาลานอเนกประสงค์ซึ่งเป็นศูนย์กลางกิจกรรมชุมชน

2. จัดตั้งและบริหารทุนชุมชน/สวัสดิการสังคม ได้แก่ กองทุนฌาปนกิจที่ดำเนินมา 30 ปี กองทุนแม่ของแผ่นดิน และชมรมผู้สูงอายุ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวเปราะบางและเสริมความมั่นคงทางสังคม

3. ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ประสานตำรวจ สน.พระโขนง ดำเนินการล่อซื้อผู้ค้ารายใหญ่ จัดเวรยาม และสนับสนุนผู้เสพเข้าสู่การบำบัด

4. ประสานงานกับหน่วยงานรัฐและภาคีเครือข่าย ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างชุมชนกับสำนักงานเขตและหน่วยงานต่าง ๆ ช่วยให้ประชาชนเข้าถึงสิทธิและบริการรัฐได้สะดวก

5. สร้างการมีส่วนร่วมและเสริมความสามัคคีในชุมชน ผ่านการจัดเวทีประชาคม การประชุมสม่ำเสมอ การใช้ช่องทางสื่อสารหลายรูปแบบ และกิจกรรมชุมชนที่ส่งเสริมความผูกพันร่วมกัน

2. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำชุมชน

ปัจจัยที่เอื้อ

1. คุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้นำ เช่น ความซื่อสัตย์ จิตอาสา ความเด็ดขาด การเสียสละ และประสบการณ์ในชุมชน

2. ทุนทางสังคมและความไว้วางใจสูง เนื่องจากเป็นคนในชุมชนตั้งแต่กำเนิด รู้จักทุกครัวเรือน และได้รับเลือกติดต่อกันหลายวาระ

3. ลักษณะชุมชนขนาดเล็ก ทำให้สื่อสารง่าย เข้าถึงทุกบ้าน และติดตามปัญหาได้รวดเร็ว

4. เครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น ตำรวจ เจ้าหน้าที่เขต และนักการเมืองท้องถิ่น ช่วยให้การแก้ปัญหามีประสิทธิภาพมากขึ้น

อุปสรรค

1. ข้อจำกัดด้านเวลาในการมีส่วนร่วมของประชาชนวัยทำงาน

2. ความหลากหลายทางสังคมและค่านิยมในชุมชน ทำให้บางครัวเรือนไม่เข้าร่วมกิจกรรม

3. ภาระงานกระจุกตัวที่ผู้นำในระยะแรก เนื่องจากกรรมการชุมชนไม่สามารถช่วยงานเต็มเวลา

4. ความขัดแย้งและเสียงคัดค้านบางส่วนจากการเมืองภายในชุมชน เมื่อผู้นำดำรงตำแหน่งยาวนาน

3. แนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน

ผลการศึกษาเสนอแนวทางสำคัญ ได้แก่

1. การเตรียมผู้นำรุ่นใหม่ (Succession Planning) โดยให้ทดลองทำงานเคียงข้างผู้นำปัจจุบันเพื่อสร้างการยอมรับจากประชาชน

2. การสร้างทีมผู้นำและการกระจายงาน เพื่อไม่ให้ภาระตกอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง

3. พัฒนาระบบข้อมูลชุมชนให้ทันสมัยและเป็นระบบต่อเนื่อง รองรับการเปลี่ยนคณะกรรมการ

4. เพิ่มบทบาทของคนรุ่นใหม่ ผ่านกิจกรรมที่เหมาะกับตารางเวลาและทักษะของคนวัยทำงาน

5. การสนับสนุนจากสำนักงานเขตและกรุงเทพมหานคร ทั้งด้านงบประมาณ ฝึกอบรม และระบบสื่อสารระหว่างชุมชนกับรัฐ

ผลการวิจัยชี้ว่า ผู้นำชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนามีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง โดยเฉพาะการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างพื้นฐาน การจัดสวัสดิการชุมชน การลดปัญหายาเสพติด และการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยส่วนบุคคลและทุนทางสังคมของผู้นำเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญ ขณะที่อุปสรรค เช่น เวลาและความหลากหลายของประชากรจำเป็นต้องได้รับการจัดการผ่านการสร้างทีมและพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่

อภิปรายผล

ผลการวิจัยสะท้อนว่าผู้นำชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา ประธานชุมชน นายสมทบ ถาวรผล มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนในหลายมิติ ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน สวัสดิการชุมชน การป้องกันยาเสพติด การประสานงานกับหน่วยงานรัฐ และการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน บทบาทเหล่านี้สามารถอธิบายได้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำผู้รับใช้ และหลักธรรมาภิบาล ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนพัฒนาอย่างเข้มแข็ง

ประการแรก ผลการวิจัยยืนยันว่า ภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงและเชิงคุณธรรม เป็นกลไกหลักที่ทำให้ผู้นำสามารถสร้างแรงบันดาลใจและความไว้วางใจจากชุมชนได้อย่างยั่งยืน ผู้นำมีลักษณะโดดเด่นด้านความซื่อสัตย์ เสียสละ และการเป็นแบบอย่าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Burns และ Bass ที่ชี้ว่าผู้นำประเภทนี้สามารถกระตุ้นผู้ตามและนำไปสู่การพัฒนาเชิงบวกในระดับกลุ่มหรือชุมชน นอกจากนี้ การทำงานของผู้นำโดยไม่หวังผลตอบแทนยังสะท้อนลักษณะของผู้นำผู้รับใช้ (Servant Leadership) ตามแนวคิดของ Greenleaf ซึ่งพบว่าช่วยเสริมสร้าง “ความชอบธรรมทางสังคม” และเพิ่มระดับความร่วมมือของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ

ประการที่สอง บทบาทของผู้นำที่เน้น ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลชุมชน เช่น การเปิดเผยบัญชีกองทุน การจัดประชุมสม่ำเสมอ และการรับฟังข้อเสนอจากประชาชน ทำให้เกิดความเชื่อมั่นและการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งตามแนวคิดของสำนักงาน ก.พ.ร. และนักวิชาการด้านธรรมาภิบาล ผลลัพธ์นี้สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้า เช่น วิมลรัตน์ (2563) และภัทรพล (2564) ที่ระบุว่าการบริหารแบบโปร่งใสและมีส่วนร่วมส่งผลโดยตรงต่อความยั่งยืนของชุมชน

ประการที่สาม การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนี้ปรากฏในระดับที่สูง ทั้งการร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา และร่วมรับผิดชอบ ซึ่งสะท้อนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงตามแนวคิดของ Arnstein และ Cohen & Uphoff ความร่วมมือดังกล่าวเกิดจาก “ทุนทางสังคม” เช่น ความไว้วางใจ ความสัมพันธ์แน่นแฟ้น และการช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีทุนทางสังคมของ Putnam ว่าชุมชนที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์เข้มแข็งย่อมมีศักยภาพสูงในการพัฒนา ในขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยังสะท้อนถึง ข้อจำกัดที่สำคัญ เช่น ภาระงานที่กระจุกตัวที่ผู้นำ ความหลากหลายทางสังคมที่ทำให้บางครัวเรือนมีส่วนร่วมน้อย และข้อจำกัดด้านเวลาของประชาชนวัยทำงาน ข้อจำกัดเหล่านี้สอดคล้องกับงานวิจัยของสุเมธี (2562) และณัฐธิดา (2565) ที่ระบุว่าชุมชนเมืองมีอุปสรรคด้านเวลาและความหลากหลายของประชากร ซึ่งส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

สุดท้าย แนวทางพัฒนาผู้นำชุมชนที่เกิดจากการศึกษา เช่น การเตรียมผู้นำรุ่นใหม่ การสร้างทีมผู้นำ และการจัดการข้อมูลชุมชนอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับแนวโน้มงานวิจัยร่วมสมัยที่มุ่งให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และลดการพึ่งพาผู้นำเพียงคนเดียว แนวทาง

เหล่านี้จึงถือเป็นข้อเสนอสำคัญเพื่อให้ชุมชนเมืองสามารถรักษาความเข้มแข็งและรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น

สรุป

ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนวัดทองเจ้าพัฒนา ประธานชุมชน นายสมทบ ถาวรผล มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างรอบด้าน ทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การจัดตั้งและบริหารทุนชุมชน การแก้ไขปัญหายาเสพติด การประสานงานกับหน่วยงานรัฐ และการสร้างความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของประชาชน บทบาทเหล่านี้สะท้อนภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ภาวะผู้นำผู้รับใช้ และภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ปัจจัยที่ส่งเสริมบทบาทผู้นำ ได้แก่ คุณลักษณะส่วนบุคคลของประธานชุมชน ทุนทางสังคม ความใกล้ชิดของสมาชิกชุมชน และเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ ขณะที่อุปสรรคสำคัญคือข้อจำกัดด้านเวลาในการมีส่วนร่วมของประชาชน ความหลากหลายทางสังคมในชุมชน และภาระงานที่กระจุกตัวที่ผู้นำในบางช่วง

งานวิจัยเสนอแนวทางพัฒนาผู้นำชุมชน เช่น การสร้างทีมผู้นำและกระจายงาน การเตรียมผู้นำรุ่นใหม่ การจัดทำฐานข้อมูลชุมชนที่เป็นระบบ การเพิ่มพื้นที่บทบาทของคนรุ่นใหม่ และการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม แนวทางเหล่านี้ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น และเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการบริหารจัดการชุมชนเมือง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับชุมชนและผู้นำชุมชน

1. การสร้างระบบทีมผู้นำ (Leadership Team) ควรกระจายภาระงานให้กรรมการชุมชนตามความถนัด และกำหนดบทบาทหน้าที่ชัดเจน เพื่อลดการพึ่งพาผู้นำเพียงคนเดียว และเพิ่มความต่อเนื่องของงานชุมชน

2. การพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ ควรเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่หรือผู้สนใจเข้าร่วมทำงานชุมชน โดยให้ทดลองทำงานจริงร่วมกับผู้นำปัจจุบัน เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความยอมรับจากสมาชิก อีกทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการสืบทอดตำแหน่งในอนาคต

3. การจัดทำฐานข้อมูลชุมชนและระบบจัดการความรู้ ควรมีการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน เช่น ข้อมูลครัวเรือน กลุ่มเปราะบาง และทรัพยากรชุมชน พร้อมจัดทำรูปแบบการส่งต่อข้อมูลระหว่างคณะกรรมการแต่ละชุด เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูลและยกระดับการวางแผนพัฒนาชุมชน

4. การออกแบบกิจกรรมที่ตอบโจทย์ทุกช่วงวัย ควรจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับเวลาของคนวัยทำงาน เช่น จัดในวันหยุด หรือใช้รูปแบบออนไลน์ผสมผสาน รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เยาวชนและคนรุ่นใหม่ริเริ่มกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี หรือสื่อสารชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานท้องถิ่นและกรุงเทพมหานคร

1.สนับสนุนงบประมาณ และ “กองทุนพัฒนาชุมชนย่อย” สำนักงานเขตควรจัดงบประมาณที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับปัญหาเฉพาะของแต่ละชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนออกแบบโครงการพัฒนาได้ด้วยตนเอง

2.จัดอบรมภาวะผู้นำและธรรมาภิบาลชุมชนอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานรัฐควรจัดหลักสูตรอบรมสำหรับประธานและกรรมการชุมชน เช่น การจัดทำบัญชี การบริหารโครงการ การจัดการความขัดแย้ง และการสื่อสารกับประชาชน

3. พัฒนาระบบฐานข้อมูลชุมชนระดับเขต ควรสนับสนุนระบบฐานข้อมูลดิจิทัลที่ให้ชุมชนอัปเดตข้อมูลเองได้ พร้อมอบรมวิธีใช้งาน เพื่อให้ข้อมูลมีมาตรฐานและสามารถนำไปวางแผนพัฒนาระดับเขตหรือเมืองได้จริง

4. ยกระดับบทบาทชุมชนเป็น “หุ้นส่วนการพัฒนา” หน่วยงานรัฐควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับผู้นำชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่กำหนดปัญหา จัดลำดับความต้องการ ไปจนถึงติดตามผลโครงการ

5. พิจารณาจัดสรรค่าตอบแทนหรือแรงจูงใจให้ประธานชุมชน จากการที่ประธานชุมชนต้องทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน แต่มีภาระงานสูง กรุงเทพมหานครควรพิจารณากลไกสนับสนุน เช่น ค่าตอบแทน เงินช่วยเหลือ หรือรางวัลเชิดชูเกียรติ เพื่อเสริมแรงจูงใจและดึงดูดผู้นำรุ่นใหม่เข้าสู่ระบบ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาเปรียบเทียบผู้นำชุมชนเมืองหลากหลายประเภท เพื่อสังเคราะห์รูปแบบภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับบริบทต่างกัน

2.ใช้วิจัยเชิงปริมาณหรือวิจัยแบบผสมผสาน เพื่อตรวจสอบความพึงพอใจและปัจจัยการมีส่วนร่วมในระดับประชากรที่กว้างขึ้น

3. ศึกษาผลกระทบระยะยาวของกองทุนชุมชน เช่น กองทุนฌาปนกิจหรือกองทุนแม่ของแผ่นดิน ต่อคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของครัวเรือน

4. ศึกษากระบวนการถ่ายทอดผู้นำ (Leadership Succession) ในชุมชนเมือง เพื่อเสริมสร้างแบบจำลองการสืบทอดผู้นำที่มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2546). หลักธรรมาภิบาลภาครัฐ. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ.ร.

วิมลรัตน์ แก้วคำ. (2563). หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารจัดการชุมชน. วารสารการปกครองท้องถิ่น, 16(2), 45–60.

ภัทรพล เจริญสุข และคณะ. (2564). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์กับการพัฒนาชุมชนตามเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารพัฒนาชุมชน*, 12(1), 77–90.

ณัฐธิดา ทองอินทร์. (2565). บทบาทผู้นำชุมชนในการพัฒนาเมือง. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

สุเมธี จิตต์ปภัสสร. (2562). บทบาทผู้นำชุมชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน. มหาวิทยาลัยราชภัฏ.

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. Journal of the American Institute of Planners, 35(4), 216–224.

Bass, B. M. (1990). Bass and Stogdill’s handbook of leadership. Free Press.

Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). Improving organizational effectiveness through transformational leadership. Sage.

Burns, J. M. (1978). Leadership. Harper & Row.

Chambers, R. (1997). Whose reality counts? Putting the first last. Intermediate Technology.

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development. World Development, 8(3), 213–235.

Greenleaf, R. K. (1970). The servant as leader. Greenleaf Center.

House, R. J. (1971). A path-goal theory of leader effectiveness. Administrative Science Quarterly, 16, 321–339.

Likert, R. (1961). New patterns of management. McGraw–Hill.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396.

Pretty, J. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. World Development, 23(8), 1247–1263.

Putnam, R. D. (1993). Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton University Press.

Rogers, E. M. (1983). Diffusion of innovations. Free Press.

Stogdill, R. M. (1948). Personal factors associated with leadership. Journal of Psychology, 25, 35–71.